

RASPRAVE INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE 36/2 (2010.)

UDK 811.163.42'282(497.5-3 Boljun)
 811.163.42'282(497.5-3 Boljun)'373.6:811.13
 Izvorni znanstveni članak
 Rukopis primljen 16. XII. 2010.
 Prihvaćen za tisak 25. I. 2011.

Sandra Tamaro
 Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
 I. M. Ronjgova 1, HR-52100 Pula
stamaro@unipu.hr

ETIMOLOŠKI PRILOG PROUČAVANJU MLETAČKIH POSUĐENICA U SJEVERNOČAKAVSKOM GOVORU BOLJUNA

U ovome se članku obrađuju posuđenice mletačkoga podrijetla u sjevernočakavskom govoru Boljuna u sjeveroistočnoj Istri. Cilj rada bio je etimološki obraditi pridjeve i imenice iz semantičke domene karakternih osobina koji nisu bili uvršteni u Skokov *Etimologijski rječnik* ni u Vinjine *Jadranske etimologije*. Polazišna građa ekscerpirana je iz rukopisnoga *Rječnika boljunskih govora* Ivana Francetića, provjerena je na terenu te je etimološkom i leksičkom analizom dovedena u vezu s istromletačkim, venecijanskim, tršćanskim i talijanskim (*etymologia proxima*) te s latinskim ili drugim etimonom (*etymologia remota*), a na sinkronijskoj i dijatopijskoj razini s rječničkim potvrđama u ostalim čakavskim govorima Istre, Kvarnera i Dalmacije.

1. Uvod

Iako se mnogo pisalo o romanizmima (talijanizmima, mletacizmima) u hrvatskim čakavskim govorima, kako s aspekta teorije jezika u kontaktu s naglaskom na prilagodbu talijanskih posuđenica u jeziku primaocu¹, tako i s etimološkog aspekta s ciljem utvrđivanja njihova bližega i krajnjega podrijetla², ovaj je rad još jedan prilog čakavskoj aloglotiji jer donosi dio čakavskoga leksika koji nije etimološki obrađen. Namjera nam je bila predstaviti i analizirati

¹ Vidi npr. Sočanac (2004.), Gačić (1979.; 1979a), Ljubičić (1998.; 2008.).

² Vidi npr. Filipi (1994.; 1997.), Vinja (1985.; 1985a; 1986.; 1987.; 1989.; 1998.; 2003.; 2004.), Skok (1971.–1974.), Gačić (2004.), Vuletić (2006., 2006a).

romanske (mletačke, talijanske) posuđenice u čakavskom govoru Boljuna koje nisu bile uvrštene u Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* ni u Vinjinim *Jadranskim etimologijama*, a pripadaju općem čakavskom vokabularu i semantičkoj domeni karakternih osobina. Polazišni korpus boljunskih romanizama ekscerpiran je iz rukopisnoga *Rječnika boljunskih govora*³ Ivana Francetića i datira iz pedesetih godina XX. st. Boljunski idiomi pripadaju starom ekavskočakavskom ili sjevernočakavskom dijalektu u sjeveroistočnoj Istri te se prostiru na području Boljunštine, koja obuhvaća Boljun i tri manje skupine okolnih zaselaka: Boljunsko Polje, Katun i Ravno Brdo. Polazimo od hipoteze da je većina romanskih posuđenica u čakavskim govorima Istre, pa tako i Boljuna, preuzeta iz istromletačkog, istarske varijante mletačkoga dijalekta koji se razvio u vrijeme mletačke vladavine u Istri i koji je imao dugi niz stoljeća nepobitan utjecaj kako na romanske (istriotske⁴) tako i na hrvatske čakavske govore u Istri. Utjecaj venecijanskog dijalekta u Istri počinje oko X. st., poduprijet trgovačkim kontaktima s Venecijom i kasnijim mletačkim osvajanjem većeg dijela poluotoka. Prema Crevatinu (1989: 552–553) postojale su tri faze jezične venecijanizacije Istre: prva nastupa u XIV. st., kada venecijanski postaje jezik kulture, administracije i trgovine; druga faza odvija se u XVI. st. nakon demografskog naseljavanja opustošene Istre kada venecijanski postaje kolokvijalni jezik sporazumijevanja između čakavaca i Talijana, a talijanski jezik postaje jezik kulture. Treću fazu karakterizira tršćanski mletački koji u XIX. st. zbog važnosti tršćanske luke u Austro-Ugarskoj Monarhiji postaje važna karika u jezičnoj slici istarskoga poluotoka.

Poznato je da se u Istri govori istromletački (*istroveneto*), istarska varijanta mletačkog (venecijanskog) dijalekta. Američki slavist Charles E. Bidwell upotrijebio je prvi put 1967. godine termin *kolonijalni venecijanski* da bi označio one mletačke dijalekte istočne obale Jadrana koji su se nametnuli autohtonim lokalnim govorima Trsta, Istre, Rijeke, Malog Lošinja, Krka i Zadra.⁵ »These dialects may be called colonial, since in no case they represent development

³ Rukopisni *Rječnik boljunskih govora* ima oko devet tisuća natuknica napisanih nalivperom na devet tisuća kartonskih listića i čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Njegov je autor pokojni Ivan Francetić, rođen 1884. godine u Francetićima, na Boljunskome polju. Živio je i radio u Zagrebu, a pedesetih se godina prošloga stoljeća vraćao u svoj rodni kraj kako bi zabilježio riječi, priče i običaje Boljunaca i boljunske baštine. Prema podatcima njegovoga nećaka Cvetka Francetića, posljednji je put boravio u Boljunu 1966. godine.

⁴ Istriotski ili istroromanski govori jedini su autohtoni romanski govori u Istri koji su se razvili još davnih dana iz vulgarnog latinskog a danas preživljavaju uz malobrojne govornike samo u Rovinju, Balama, Galižani, Fažani, Šišanu i Vodnjanu.

⁵ Bidwell (1967.).

of an autochthonous Romance speech, but are overlaid upon linguistic supstrata which were either Slavic or non-Venetian varieties of Romance.«⁶ Baza tog kolonijalnog mletačkog bio je dijalekt venecijanske Lagune⁷, koji je bio dominantna varijanta koju su trgovci i službenici nosili sa sobom i nametnuli u svim osvojenim gradovima gdje je Serenissima dominirala. »E solo dopo essersi affermato sul mare e nel suo impero coloniale come lingua commerciale internazionale, il veneziano inizierà la sua conquista della terraferma veneta, sovrapponendo dovunque in vario grado agli antichi dialetti il proprio tipo linguistico e creando una nuova unità che ha la sua base nel veneziano; i moderni dialetti veneti sono in certo modo dialetti del veneziano...«⁸

Tim su se venecijanskim služili mletački državni činovnici, feudalni gospodari, poslovni ljudi, posade na brodovima, putnici koji su se kretali Mediteranom te još velik broj naših bilingvnih govornika koji su bili u kontaktu s njima.⁹ U tim trgovačkim, kulturnim i jezičnim kontaktima, venecijanski je kao jezik prestiža utjecao i na leksik čakavaca i na stari jezik Romana. »Il prestigio e la forza del veneziano e il suo enorme influsso sulle lingue con cui venne in contatto gli derivavano tanto dalla sua funzione di strumento di dominio politico, lingua amministrativa dei territori sottomessi, quanto dall'espansionismo, dalla potenza economica nonché dall'ascendenza culturale della *Regina dell'Adriatico*«. ¹⁰

Pozivajući se na Muljačićevu definiciju bliže ili neposredne etimologije (*eymologia proxima*) i krajnje ili daleke etimologije (*etymologia remota*) (Muljačić 2003: 95–112), romanskim ćemo posuđenicama u govoru Boljuna i Boljunštine odrediti pretpostavljeni zadnji jezik odakle su riječi preuzete te, unutar talijanske etimologije, njihovo daleko podrijetlo. Metodologija rada poštuje već ustaljeni put dokazivanja bliže etimologije čakavskih romanizama leksičkim potvrdama u dijalektalnim rječnicima mletačkoga repertoara: za venecijanski Boerijev *Dizionario del dialetto veneziano* (DDV), za istromletački Rosamanijev *Vocabolario giuliano* (VG), za tršćanski Dorijev *Grande dizionario del dialetto triestino* (GDDT). Što se daleke ili krajnje etimologije tiče, poslužili smo se temeljnim etimološkim rječnikom za romanistiku Mayer-Lübkeovim *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* (REW), te etimološkim rječni-

⁶ Bidwell (1967: 13).

⁷ Prema Zambonijevoj podjeli dijalekti regije Veneto su: »1) dialetto veneziano "lagunare", con le varietà chiooggiotta, pellestrionotta, buranella, caorlotta e di terraferma; 2) dialetto padovano-vicentino-polesano o veneto "centrale"; 3) dialetto veronese o veneto occidentale; 4) dialetto trevigiano-feltrino-bellunese; 5) dialetti "ladini" del Veneto.« (Zamboni 1977: 9).

⁸ Folena (1968–1970: 337).

⁹ Vidi Cortelazzo (2000: 318).

¹⁰ Malinar (2002–2003: 288).

cima talijanskoga jezika: Cortelazzovim i Zollijevim *Dizionario etimologico della lingua italiana* (DELI) i Battistijevim i Alessijevim *Dizionario etimologico italiano* (DEI).¹¹

Primjerima boljunskog korpusa pridodajemo, usporedbe radi, rječničke potvrde za ostale čakavske govore istarskoga poluotoka i jadranskoga priobalja te za svaku etimološku natuknicu donosimo i podatak s našeg terenskog istraživanja na Boljunštini koje smo proveli 2003. godine, provjerivši koriste li se još zapisani romanizmi, jesu li se promijenili ili su možda zamijenjeni domaćim sinonimima.

2. Etimološka obradba mletacizama u semantičkoj domeni karakternih osobina

2.1. Ako otvorimo Skokov etimološki rječnik očekujući da ćemo pronaći podrijetlo općepoznate čakavske imenice **brontulūon**¹² ‘mrmļjavac, nezadovoljnik, gundalo’ (RGB), ostat ćemo iznenađeni njenom odsutnošću, a ni Vinja ju nije uvrstio u svoje *Jadranske etimologije*. Riječ čini sastavni dio čakavskoga vokabulara, kako svjedoče postojeći čakavski rječnici: za Pićan *brontulòn* (PI 16), Labin *brontolòn* (RLG 29), Beli na Cresu *brontulòn* (BBT 52), za Split *brontulòn* i *brontulūn* (RVS 142). Terenskim istraživanjem na Boljunštini potvrdili smo je u nediftongiziranom obliku *brontolòn*, a zabilježili smo i ženske likove *brontolóna* i *brbljāča*. Pretpostavljamo da se radi o mletačkoj posuđenici prema mlet. *brontolòn* (DDV 102; GDDT 95), deverbarna izvedenica na *-on* od gl. *brontolār* ‘gundati, mrmļjati’ (DDV 102; VG 120; GDDT 95), a daleka nam etimologija govori da je to onomatopejska riječ grčkoga podrijetla (DELI 252). Glagol **brontulāt**, v. i. ‘mrmļjati, gundati, prigovarati’, istarski čakavci su posudili iz istromlet. *brontolār* (VG 120; DDV 102; GDDT 95) i potvrđen je u mnogim rječnicima čakavskoga repertoara: u Pićnu *brontulāt* ‘prigovarati, gundati’ (PI 16), u Labinu *brontolat* ‘brundati, zanovijetati’ (RLG 29), *brontulāt* u Dračevici (ČDLex I/80), u Senju (SR 11), u Rukavcu (RČGR 39) i u bejskome govoru (BBT 52), *brontolāti* i *brontulāti* u Funtani (MFR 20), u Salima *bruntulāti* (RGS 44), *brontuljät* u Orbanićima (ČDO 442), u Kukljici *bruntuljāti* (RGK 30), u Crikvenici *bruntulāt* (CB 19).

¹¹ Ukoliko romanizam pripada isključivo nestandardnom jeziku, odnosno venecijanskome sustavu, od velike su pomoći Pratijeve *Etimologie venete* (EV) i Cortelazzov i Marcatov *Dizionario etimologico dei dialetti italiani* (DEDI).

¹² U tom obliku Francetić bilježi riječ u svom rukopisnom *Rječniku boljunskih govora* (RBG). Svi podebljani i ukošeni primjeri na početku svakoga potpoglavlja preuzeti su iz njegova rukopisnoga rječnika i poštuju njegovu izvornu grafiju.

2.2. Mletacizam *čivetūōn* ‘namigivač, onaj koji očijuka s nekim’, zapisan perom Ivana Francetića, nismo potvrdili na terenu, pa pretpostavljamo da se više ne koristi jer od svih čakavskih rječnika kojima raspolažemo, zabilježen je samo u govoru velovaroškega Splita i to u ženskom obliku *čivetōna* ‘koketa’ (RVS 188). Boljunski *čivetūōn* preuzet iz istromlet. *ziveton* (VG 1262) i tršč. *si-veton* (GDDT 817), augmentativ je od *ziveta* ‘sova, ćuk’ (VG 1262), riječ onomatopejskoga postanja. Ta zoomorfna metafora naslanja se na usporedbu sa sovama (*zivetama*) jer su sove bile dresirane da dozivaju i privlače pozornost drugih ptica, stoga mlet. *zivetona* i tal. *civettona* (ZING 377) označavaju ‘ženu koja želi privući pozornost, namigušu’ (DELI 346–347; ZING 377).

2.3. Imenica *flocūōn* ‘lažljivac’ u boljunskim govorima posuđenica je iz istromletačkog *flociōn* (VG 386; GDDT 239). Izvedena je od glagola *flociār* ‘racontar fandonie, mentire’ (VG 386; GDDT 239), od mlet. *flocia* ‘laž’ (VG 386, GDDT 239), riječi koje smo također preuzeli u obliku *flocāt*, v. i. ‘lagati, razmetati se izmišljotinama’ i *flōća*, f. ‘laž, brbljarija’. Krajnje podrijetlo svih navedenih oblika valja tražiti u lat. *flōccus*, m. ‘pahuljica, pramičak vune’ (REW 3375), a povezanost prvotnog značenja s današnjim može se pretpostaviti u metaforizaciji nečeg što je jako malo i sićušno, skoro pa nevidljivo, kao što su to bile izmišljene laži nalik pahuljicama. Danas se među govornicima Boljunštine pretežno koristi hrvatska istoznačnica *lāž*, iako među starijim Boljuncima možemo čuti i mletacizam *flōća*; usp. u Labinu *floća* ‘laž, ogovaranje’ (RLG 60), u bejskome govoru *flōća* (BBT 106), *flōća* u Rukavcu (RČGR 75), u Pićnu je *flōća* ‘lajavica, tračara’ dok su *flōće* ‘floskule, lupetanje’ (PI 33). Što se romanizma *flocōn* (*flocōna*) tiče, ispitanici na Boljunštini vele da se ne koristi često jer je u uporabi domaći sinonim *lažnjīvac/lažljīvac*. Leksem se sačuvao u mnogim čakavskim govorima, kao npr. u Rukavcu (RČGR 75), u bejskome (BBT 106) i labinskom govoru (RLG 60) *flocōn*, u Salima *flocūn* (RGS 86), u Splitu *flocūn* (RVS 275), u Kukljici *flocūn* (RGK 66), u Crikvenici *flocōn* (CB 36), *flocūn* u rivanjskome govoru (RRG 93). Varijante glagola zabilježene su u sljedećim govorima: *flocāt* ‘svašta pričati, ogovarati’ u Labinu (RLG 60), u Salima *flōcati* ‘lažno dokazivati, razmetati se izmišljotinama’ (RGS 86), u Splitu *flocāt* (RVS 275), u Crikvenici (CB 36), u bejskom govoru (BBT 106) i Rukavcu (RČGR 75) *flocāt*, u Kukljici (RGK 66) i Rivnju (RRG 92) *flocāti*. Talijanski etimolozi (Cortelazzo, Zolli, Prati, Battisti, Alessio, Marcato), čijim etimološkim rječnicima raspolažemo, nisu se bavili ovim leksemima.

2.4. Aloglotem *kanāja* ‘pokvarenjak, varalica’ nestao je iz uporabe na području Boljunštine i zamijenjen je riječju *ničkorīsti*. Posuđenica iz istromlet. *canaia* ‘nitkov, hulja, nevaljao čovjek’ (VG 157; GDDT 119); mlet. *canàgia*

(DDV 126) i tal. *canàglia* ‘persona malvagia, spregevole, disonesta’ (ZING 291) < tal. *cane* ‘pas’ i deprecijativni i kolektivni talijanski sufiks *-aglia* (DELI 283) < lat. *canis* ‘Hund’ (REW 1592). Leksem je potvrđen u Pićnu *kanàja* ‘pasi sin’ (PI 46), u Brusju *kanàja* ‘nevaljao čovjek’ (ČDLex I/398), u Kukljici *kanàja* ‘nitkov, pokvarenjak’ (RGK 109), u bejskome govoru *kanàja* (BBT 155).

2.5. Lemu *ingūort* ‘lakom, nezasitan, pohlepan’, koju Francetić bilježi, mi na terenu nismo potvrdili jer se više ne koristi u boljunskim govorima. Za taj pojam Boljunci imaju domaći ekvivalent *lākom*. Apokopirani oblik *ingūort* odgovara istromlet. i tršč. *ingórdo* (GDDT 307); tal. *ingórdo* (ZING 907), riječ sastavljena od prefiksa *in* + pridjeva *gordo* < lat. *gūrdus* ‘glup’ (REW 3920), a Cortelazzo i Zolli dodaju da je lat. *gūrdus* kasnije značio i ‘težak, kako u denotativnom tako i u metaforičkom značenju’ (DELI 782). Čakavske smo mu potvrde pronašli u mnogim rječnicima, npr. u Rivnju (RRG 111) i Salima (RGS 111) *ingòrad*, u Kukljici (RGK 90) i Dračevici (ČDLex I/291) *ingòrd*, u bejskome govoru *ingòrt* (BBT 137), u Splitu *ingòrad* i *ingòrd* (RVS 357).

2.6. Mletacizam *ridikul* ‘smiješan’ u današnjem govoru Boljuna i Boljunštine ne koristi se više: zamijenio ga je hrvatski (čakavski) leksem *smīēšan*. Apokopirana posuđenica iz istromlet. *ridicolo* (VG 879; DDV 575; GDDT 523) < lat. *ridicolu(m)* ‘koji potiče na smijeh’ (DELI 1367), od lat. *rīdēre* (REW 7302). Od čakavskih rječnika kojima raspolažemo, leksem je zabilježen samo u Dračevici *ridikul* (ČDLex I/1067) i u Splitu *ridikul* ‘čudak, smiješan i neobičan čovjek’ (RVS 816).

2.7. Francetić je pedesetih godina prošloga stoljeća zabilježio lemu *siērij* ‘ozbiljan’. Terenskim istraživanjem na Boljunštini potvrdili smo pridjev u sljedećim oblicima: *šerio*, *šērijo*, *šērij*. Posuđenica iz mlet. (tal.) *sèrio* ‘che nel comportamento, negli atti, nelle parole e sim., denota ponderatezza, senso di responsabilità, coscienza dei propri doveri e compiti, risultando alieno da leggerezza e superiorità;...3. detto di ciò che è importante, grave, che da preoccupazioni per se stesso e per le sue eventuali conseguenze’ (ZING 1677), učena riječ iz lat. *sēriu(m)* ‘ozbiljan’, indoeuropskog podrijetla (DELI 1506). Iako riječ *serio* postoji u istromletačkom kao i u venecijanskom i trščanskom, nije uvrštena u rječnike za te dijalekte, jer su se autori vodili principom da bilježe samo ono što je tipično i specifično za njihov govor, pa iz tog razloga riječi koje su iste s talijanskim standardnim oblikom nisu uvrštene. Mletacizam je zabilježen u Labinu *šerijo* (RLG 216), *šērijo* ‘ozbiljno, ozbiljan’ u Pićnu (PI 109), u Salima *šērjo* kao prilog ‘ozbiljno’ (RGS 352), u Rukavcu *šērj* ‘ozbiljan, dostojanstven’ (RČGR 270), u bejskome govoru *šerij* (BBT 456), u Splitu (RVS 897) hi-

bridna tautološka složenica *šérjast*, tvorena od mletačkog pridjeva i hrvatskog pridjevskog sufiksa *-ski*¹³.

2.8. U Francetićevim zapisima pronašli smo lemu *fidōn* ‘pouzdan, vjeran’. Terenskim istraživanjem uvidjeli smo da je taj termin prisutan u svijesti starijih govornika, ali se više ne koristi, zamijenjen je sličnoznačnicama *štàbel*, *poštèn*. Pridjev je tvoren od glagola mletačkoga podrijetla: *fidàt se* < istromlet. *fidarse* (VG 373; GDDT 231) < vlat. **fidāre* ‘imati povjerenja’ (REW 3282; SKOK I/509) hrv. morfološkim dočetcimom *-(a)n* (za glagolski pridjev trpni). Usp. u istromlet. pridjev *fidà*, *-ato* (VG 373). Potvrde analiziranog pridjeva nismo pronašli ni u jednom od čakavskih rječnika kojima raspoložemo pa ga možemo smatrati izumrlim arhaizmom.

2.9. Stariji govornici Boljunštine poznaju pridjev *imbaracōn* ‘zbuđen, u neprilici, u škripcu, smeten’, ali ga više ne koriste u svom govoru: zamijenili su ga hrvatskim sinonimom *zbūnjen*, a od svih čakavskih rječnika kojima se služimo jedino je za velovaroški govor Splita zabilježen leksem *inbaràcan* (RVS 347). Ovaj trpni pridjev tvoren je od gl. *imbaracàt se* hrvatskim sufiksom *-an*. Čakavci su glagol preuzeli iz talijanskog *imbarazzarsi* ‘essere preso da imbarazzo, impacciarsi’ (ZING 846), a u tal. je to posuđenica iz šp. *embarazar*, odnosno port. *embaraçar* ‘zavezati’ (DELI 722). Prema postojećim etimološkim istraživanjima i etimološkim rječnicima talijanskoga jezika, krajnje podrijetlo glagola je još uvijek nerazriješeno. Potvrđen je u Splitu *inbaracàt* ‘biti u neprilici, doći u nepriliku’ (RVS 347), a zanimljivo u Salima *imbaracàti* ima značenje ‘raziigrati se’ (RGS 109), za što Vinja komentira da je to »primjer primanja tuđica u seoskoj sredini bez ikakvog traga dvojezičnosti, gdje se njihovo značenje ne razumije, pa se rabe i najrazličitija značenja« (JE II/10). Ipak, u tom značenju pronalazimo veoma sličan termin u istromlet. govoru Pule *imborazarse* ‘eccitarsi, soprattutto dei bambini durante il gioco’ (VDIP 63); istromlet. *imboresarse* ‘diventare bizzarro, irrequieto’ (VG 497); mlet. *imborezzàr* ‘mettere alcuno in allegria smoderata’ (DDV 324). Prema ovome Vinja je samo donekle u pravu: Saljani su zbog nerazumijevanja mletačkoga (tj. u odsutnosti dvojezičnosti) pobrkali značenje dvaju mlet. glagola od kojih je **inboracàti* nestao zadržavši svoje značenje u liku *imbaracàti*, koji je izgubio svoje prvotno značenje.

2.10. Mletacizam *špiritōš/špiritōš* ‘duhovit’ ne koristi se više na Boljunštini, potvrdili smo ga samo kod starijih govornika, a ispitanici su nam rekli da za taj pojam običavaju reći *škercōz*. Apokopirana posuđenica iz mlet. *spiritōso* ‘pun duha’ (DDV 691), izvedenica na *-oso* od *spìrito* ‘duh’ (VG 1074) < lat.

¹³ O morfološkoj prilagodbi talijanskih i mletačkih pridjevskih posuđenica u čakavskim govorima postoji zanimljiv članak (Ljubičić; Spicijarić 2008: 849–870).

spīritus ‘duša, duh’ (REW 8158; DELI 1591). Leksem je potvrđen u Pićnu *špiritōš* ‘temperamentan i prepotentan’ (PI 113) i u Dračevici *špiritōž* ‘temperamentan’ (ČDLex I/1209). Semantička povezanost raznovrsnih ali bliskih značenja ‘duhovit – temperamentan – prepotentan’ temelji se na prvotnom poliseimičnom značenju latinske riječi *spīritus*, koja je osim duha i duše označavala ‘jak duh, hrabrost, srčanost, samosvijest, oholost’ (LHR 1001).

2.11. Francetić je uvrstio u svoj rječnik i lemu *šušpetōš* ‘sumnjičav, sumnjiv’. Taj se oblik na Boljunštini više ne koristi, zamijenio ga je čakavski pridjev *sumnjif*, *sumnjiv*. Apokopirana posuđenica iz istromlet. *sospetōso* (bez potvrde u mlet. rječnicima, ali u svakodnevnoj uporabi u mletačkom dijalektu diljem Istre); tal. *sospettōso* ‘koji sumnja’ (ZING 1739), izvedenica na *-oso* od imenice *sospetto* ‘sumnja’ < lat. *sūspēctus* ‘sumnja’ (REW 8485; DELI 1566). Čakavske potvrde nalazimo u Pićnu *šušpetōž* (PI 116), u Labinu *šušpetōš* (RLG 226), na Visu i u Brusju *šušpetōž* (ČDLex I/1225), u bejskome govoru *šuspetōž* (BBT 472).

2.12. Pridjev *inkantān* ‘očaran, začuden, zabezeknut’ sačuvao se na Boljunštini u obliku *inkantān*. Izveden kao trpni pridjev tvorbenim sufiksom *-an* od glagola *inkantāt se*, mletačkoga podrijetla prema istromlet. *incantāarse* ‘incantarsi, stordire, stupidirsi, sbalordirsi’ (VG 487; DDV 333; GDDT 299), učena riječ iz lat. *incantāre* ‘verzaubern’ (REW 4341), složena od prefiksa *in* + *cantāre* ‘recitirati magične formule’ (DELI 746), usp. mlet. i tršč. pridjev *incantā*, *-ado* (DDV 333; GDDT 299). Skok je samo spomenuo riječ unutar natuknice *kānat³* (SKOK II/31), a čakavske potvrde pronašli smo za Pićan *inkantān* (PI 42), Labin *inkanton* (RLG 76), Split *inkāntan* (RVS 359) i *inkantān* za Beli (BBT 137).

2.13. Pridjev *škifōš/skifūoz* ‘ogavan, gnjusan, prljav’ sačuvao se na Boljunštini u obliku *škifōš*, neki ga govornici u određenim kontekstima rado zamjenjuju s mletacizmom *špōrak*, iako nisu sinonimi. U čakavskim govorima Istre *škifōš* je apokopirana posuđenica iz mlet. *schifoso* (GDDT 586), izvedenicu na *-oso* od imenice *schifo* ‘gađenje’ (VG 968). Unutar talijanske etimologije i talijanskoga leksičkoga sustava je posuđenica iz stfr. *eschif* (DELI 1469), a krajnje nas podrijetlo dovodi do franačkoga glagola *skiuhan* ‘odmaknuti, izbjeći’ (REW 8002), odnosno *skiuhan* ‘imati obzira’, kako navode talijanski etimolozi Cortelazzo i Zolli (DELI 1469). Čakavske potvrde mletacizma pronašli smo za Labin *škifōž* ‘mrzak’ (RLG 220), za Split *škifōž* ‘gadljiv’ (RVS 910), za Beli *škifōs* ‘odvratn, gnjusan’ (BBT 460) i za Funtanu *škifūozo/skifūozo* (MFR 74).

2.14. Arhaizam *judicijōš* ‘pametan, razborit’ ne koristi se više u govoru Boljunaca: oni za taj pojam imaju hrvatsku riječ *pāmetan*. Posuđenica iz tal.

giudizióšo ‘koji pokazuje razboritost, opreznost, promišljenost’ (ZING 785), izvedenica od *giudizio* ‘razbor, razum, pamet’, potvrđen u istromlet. kao *iudisio*, *iudizio* (VG 519) < lat. *iudiciu(m)* (DELI 668), odnosno prema Meyer-Lübkeu *jūdicium* ‘sud, razbor, pamet’ (REW 4601). Leksem nismo potvrdili ni terenskim istraživanjem na Boljunštini, ni u dijalektalnim čakavskim rječnicima kojima se služimo.

2.15. Čakavski pridjev *kuràjan* ‘hrabar, srčan, neustrašiv’ je hibridna izvedenica od mletacizma *kurāj* ‘hrabrost’ [iz istromlet. *coragio* (VG 249), *coràio* (Kopar, Piran, Buzet) (VG 249; GDDT 174)], i domaćeg pridjevskog sufiksa *-an*. Terenskim istraživanjem potvrdili smo da i danas Boljunci rabe mletacizam *kuràjan*, a autori čakavskih rječnika ga bilježe u Pićnu *kurajan* (PI 55), u Kukljici (RGK 134), Orbanićima (ČDO 477), Splitu (RVS 492) i Salima (RGS 154) *kuràjan*. Smatramo da bi navedeni dijalektalni pridjevski oblici nadopunili Skokovu natuknicu *kurāj* (SKOK II/241).

2.16. Iako stariji govornici na Boljunštini poznaju riječ *makàko* ‘glupan, budala’, ne koriste je. Posuđenica je to iz istromlet. *macàco*, koja osim figurativnog značenja ‘glup, blesav, smeten’ koje je tvoreno na zoomorfnoj metafori, označava vrstu azijskog majmuna (VG 560; DDV 380; GDDT 342). U talijanskom (tako i u venecijanskom) leksičkom sustavu to je francuzizam, prema fr. *macaque*, riječ podrijetlom iz centralne Afrike (DELI 900). Mletacizam nije uvršten ni u Skokove ni u Vinjine etimologije, a prisutan je u mnogim čakavskim rječnicima, kao npr. u Labinu *makako* ‘budala, glupan’ (RLG 118), u Pićnu *makàko* ‘vrsta majmuna’ i ‘pogrdno: majmun’ (PI 61), u bejskome govoru (BBT 221) i u Brusju (ČDLex I/519) *makàko* ‘glupan, budala’, u Rukavcu (RČGR 151), Rivnju (RRG 164), Splitu (RVS 536) i Salima (RGS 174) *makàko* ‘glupan, bleka’, u Senju *makàko* ‘majmun’ (SR 71), u Crikvenici *makàko* ‘šašavac’ (CB 61).

2.17. Posljednji primjer odnosi se na čakavsku imenicu *farabūt* ‘varalica, propalica’, na kojemu se očituje neslaganje između Skoka i talijanskih etimologa u tumačenju daleke ili krajnje etimologije. Što se bliže etimologije tiče, stvari su jasne, jer mletacizam *farabūt* ‘varalica, propalica’ u čakavskim govorima Istre apokopirana je posuđenica iz istromletačkog *farabūto* (VG 358; GDDT 225; DDV 262). Talijanski etimolozi tumače da riječ dolazi iz njem. *Freibuter* ‘pljačkaš, razbojnik (na moru)’, odnosno iz nizozemskog *vrijbuiter* ‘slobodan lovac na plijen’ (DELI 560), dok Skok veli da se krajnji etimon riječi *farabut* skriva u franačkom **herialt* ‘glasnik’ (kako i navodi Meyer-Lübke: REW 4115b.), ali je u Skokovim notama grješkom zapisan krivi broj REW 4116b (SKOK I/506). Mi smo skloniji prihvatiti Cortelazzovo i Zollijevo mi-

šljenje zato što je njihovo djelo trenutačno najpouzdaniji i najkompletniji etimološki rječnik u Italiji, s provjerenim izvorima, bibliografijom i točnim datacijama za svaku analiziranu lemu¹⁴. Riječ čini sastavni dio čakavskoga vokabulara pa je nalazimo u mnogim mjestima, kao npr. u Rivnju (RRG 90) i u bejskome govoru (BBT 102) *farabùto*, u Orbanicima *farabùt* (ČDO 441), u Pićnu *farabùti* ‘varalice, probisvijeti’ (PI 31), u Labinu *farabuto* ‘probisvijet, lupež, propalica’ (RLG 57); u Crikvenici (CB 35), Senju (SR 29), Rukavcu (RČGR 71), Kukljici (RGK 63) i u Splitu (RVS 263) *farabùt*.

3. Zaključak

Obrađeni aloglotski elementi u čakavskim govorima Boljuna u sjeveroistočnoj Istri posuđenice su iz istromletačkog, istarske varijante venecijanskoga dijalekta, koji je uživao dugi niz stoljeća status koinea, zajedničkog govora između hrvatskoga (čakavskoga) i talijanskoga stanovništva na istarskom poluotoku.

Aloglotski pridjevi, ali i par imenica i glagola, koje smo predstavili u ovoj radu, obojeni su nekakvom negativnom značenjskom konotacijom i pripadaju sferi karakternih osobina i komunikacije, koja uvijek vapi za novim, raznolikim, slikovitijim riječima i odražava govornikovu želju za obogaćivanjem svoga govora.

Posuđenice mletačkoga podrijetla koje smo ekscerpitali iz rukopisnoga *Rječnika boljunskih govora* iz pedesetih godina XX. st. provjerili smo terenskim istraživanjem 2003. godine i utvrdili da se samo manji dio sačuvao u aktivnoj uporabi dok su ostale riječi zamijenjene domaćim sinonimima ili su potpuno iščezle. Primjeri aktivnih romanizama su: *brontulūōn*, *brontulāt*, *šērij*, *inkantōn*, *škifiūōš*, *kuràjan*, *farabùt*, a pasivnom dijelu leksika pripadaju oni leksemi koje govornici poznaju, ali ne koriste, kao npr.: *čivetūōn*, *flocūōn*, *flocāt*, *flòća*, *kanàja*, *ingūōrt*, *ridīkul*, *fidōn*, *imbaracōn*, *imbaracāt se*, *špiritūōš*, *šušpetūōš*, *judicijūōš*, *makàko*.

¹⁴ Po opsegu, strukturi i podatcima najpouzdaniji etimološki rječnik talijanskoga jezika je Pfisterov LEI – *Lessico etimologico italiano*, ali nije još gotov: trenutačno su stigli do slova Ca te zbog pretjerane analitičnosti i obilja dijalektalnih i izvedenih oblika, minuciozno razrađenih semantičkih i formalnih kriterija, strukturi, postaje skoro neupotrebljiv i njegove će korice vidjeti svjetlo dana tek za par desetljeća, unatoč brojnim suradnicima i stručnjacima iz nekoliko zemalja Europe koji na njemu neumorno rade. Gledano iz današnje perspektive za talijanistiku najbolji etimološki rječnik je Cortelazzov i Zollijev DELI. Korisnu i preglednu kritičku analizu svih postojećih etimoloških rječnika za pojedina područja romanistike napravili su Pfister i Lupis (2001.).

Prema bližoj etimologiji, skoro su svi navedeni primjeri mletacizmi, tj. posuđenice iz istromletačkog, venecijanskog ili tršćanskog, dok se samo dva leksema pripisuju talijanskom jeziku: *judicijūoš*, *imbaracàt se*. U talijanskom (venecijanskom) leksičkom sustavu te iste riječi mogu biti francuzizmi (čak. *makàko*, *škifūoš*), posuđenice iz španjolskog odnosno portugalskog (čak. *īmbaracōn*), iz njemačkog ili nizozemskog (čak. *farabūt*) i mogu imati, kao što smo mogli primijetiti, osim latinskog (čak. *flocūon*, *kanàja*, *ingūort*, *ridīkul*, *šērij*, *fidōn*, *špiritūoš*, *šušpetūoš*, *inkantōn*, *judicijūoš*, *kuràjan*) i drugo podrijetlo, npr. grčko (čak. *brontulūon*) ili franačko (čak. *farabūt*), mogu biti onomatopejskoga postanja (čak. *čivetūon*), ili im je krajnje podrijetlo još uvijek nerazriješeno (*īmbaracōn*).

Cilj ovoga rada bio je ukazati na postojeće čakavske romanizme koji nisu bili etimološki obrađeni i pridonijeti, na taj način, osvjetljavanju čakavskoga leksika i njegove mletačke, romanske sastavnice.

Kazalo boljunskih mletacizama

<i>brontulàt</i> 2.1.	<i>imbaracàt se</i> 2.9.	<i>šērij</i> 2.7.
<i>brontulūon</i> 2.1.	<i>ingūort</i> 2.5.	<i>šerio</i> 2.7.
<i>čivetūon</i> 2.2.	<i>inkantōn</i> 2.12.	<i>šērijo</i> 2.7.
<i>farabūt</i> 2.17.	<i>judicijūoš</i> 2.14.	<i>škifūoš/skifūoz</i> 2.13.
<i>fidōn</i> 2.8.	<i>kanàja</i> 2.4.	<i>špiritūoš/špiritôš</i> 2.10.
<i>fłōća</i> 2.3.	<i>kuràjan</i> 2.15.	<i>šušpetūoš</i> 2.11.
<i>flocàt</i> 2.3.	<i>makàko</i> 2.16.	
<i>flocūon</i> 2.3.	<i>ridīkul</i> 2.6.	
<i>īmbaracōn</i> 2.9.	<i>šērij</i> 2.7.	

Kratice rječnika

BBT – VELČIĆ, NIKOLA 2003. *Besedar bejske tramuntane*. Mali Lošinj, Beli, Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Cres – Lošinj, Tramuntana, Adamić.

CB – IVANČIĆ-DUSPER, ĐURĐICA 2003. *Crkveniški besedar*. Rijeka – Crikvenica: Adamić.

ČDLex – HRASTE, MATE; PETAR ŠIMUNOVIĆ; REINHOLD OLESCH 1979. *Čakavisch-Deutsches Lexicon*, I. Böhlau: Slavistische Forschungen 25/I.

ČDO – KALSBECK, JANNEKE 1998. *The Čakavian Dialect of Orbanici near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta: Editions Rodopi B.V.

DDV – BOERIO, GIUSEPPE 1998. (reprint izdanja iz 1856). *Dizionario del dialetto veneziano*. Firenze: Giunti Editore.

DEDI – CORTELAZZO, MANLIO; CARLA MARCATO 2005. *Dizionario etimologico dei dialetti italiani*. Torino: Libreria UTET.

DEI – BATTISTI, CARLO; GIOVANNI ALESSIO 1975. *Dizionario etimologico italiano*, I–IV. Firenze: G. Barbéra Editore.

DELI – CORTELAZZO, MANLIO; PAOLO ZOLLI 1999. *Il nuovo ETIMOLOGICO. Dizionario etimologico della lingua italiana*. Volume unico. Bologna: Zanichelli editore.

EV – PRATI, ANGELICO 1968. *Etimologie venete*. Venezia – Roma: Istituto per la collaborazione culturale.

GDDT – DORIA, MARIO 1984. *Grande dizionario del dialetto triestino*. Trieste: Edizioni Italo Svevo, Il meridiano.

JE – VINJA, VOJMIR 1998.–2004. *Jadranske etimologije I–III. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.

LHR – DIVKOVIĆ, MIRKO⁸ 1997. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.

MFR – SELMAN, ALEXANDER 2006. *Mali funtanjanski rječnik*. Poreč: vlastita naklada.

PI – RUŽIĆ SUDČEV, ŠIME 1999. *Pičan i pićónski idiomi*. Pula: C.A.S.H., Histria Croatica.

RBG – FRANCETIĆ, IVAN. *Rječnik boljunskih govora* (neobjavljeni rukopis).

RČGR – MOHOROVIČIĆ-MARIČIN, FRANJO 2001. *Rječnik čakavskog govora Rukavca i bliže okolice*. Rijeka – Opatija – Matulji: Adamić i Katedra čakavskog sabora Opatija.

REW – MEYER-LÜBKE, WILHELM³ 1992. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter-Universitätsverlag.

RGK – MARIČIĆ KUKLIČANIN, TOMISLAV 2000. *Rječnik govora mjesta Kukljica*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.

RGS – PIASEVOLI, ANKICA 1993. *Rječnik govora mjesta Sali*. Zadar: Matica hrvatska – ogranak Zadar.

RHJ – ANIĆ, VLADIMIR 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.

RLG – MILEVOJ, MARIJAN 1992. *Gonan po nase – Rječnik labinskog govora*. Pula: MM.

RRG – RADULOVIĆ, LADISLAV 2002. *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska Zadar.

RVS – MATOKOVIĆ, BERNARDINA 2004. *Ričnik velovareškega Splita*. Split: Dobrila, vlastita naklada.

SKOK – SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU.

SR – MOGUŠ, MILAN 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: HAZU, Matica hrvatska Senj.

VDIP – GLAVINIĆ, VERA 2000. *Vocabolario del dialetto istroveneto di Pola*. Pula: Filozofski fakultet u Puli, Knjižnica Tabula.

VG – ROSAMANI, ENRICO 1958. *Vocabolario giuliano*. Bologna: Cappelli Editore.

ZING – ZINGARELLI, NICOLA 2003. *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

Literatura:

- BIDWELL, CHARLES E. 1967. Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic: A case Study of languages in Contact. *General Linguistics*, VII, 13–30.
- CORTELAZZO, MANLIO 2000. Il veneziano coloniale: documentazione e interpretazione. *Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna*. Udine: Forum.
- CREVATIN, FRANCO 1989. Istroromanzo. *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*, vol. III. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 549–562.
- FILIPI, GORAN 1988.–1989. Situazione linguistica istro-quarnerina. *Quaderni*, IX. Rovigno: Centro di ricerche storiche, 153–163.
- FILIPI, GORAN 1989. Koiné istriana. *Jezici i kulture u doticajima, Zbornik 1. Međunarodnog skupa održanog u Puli*. Novi Sad: Talija, 156–160.
- FILIPI, GORAN 1994. *Istarska ornitonimija, etimologijski rječnik pučkog nazivlja*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- FILIPI, GORAN 1997. *Betinska brodogradnja, etimologijski rječnik pučkog nazivlja*. Šibenik: Županijski muzej.
- FOLENA, GIANFRANCO 1968.–1970. Introduzione al veneziano «de là da mar». *Bollettino dell'Atlante linguistico Mediterraneo*, 10–12, 331–376.
- GAČIĆ, JASNA 1979. Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru. *Čakavska rič*, 1, Split, 3–54.
- GAČIĆ, JASNA 1979a. Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru. *Čakavska rič*, 2, Split, 107–155.
- GAČIĆ, JASNA 2004. *Etimološka i leksikološka obradba posuđenica romanskoga (dalmatskog, mletačkog, talijanskog i drugih) podrijetla u kuhinjskom i kuharskom nazivlju u Dalmaciji* (doktorska disertacija). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- LJUBIČIĆ, MASLINA 1998. Bilješke o semantičkoj specijalizaciji posuđenica. *Suvremena lingvistika*, 45–46, Zagreb, 17–37.
- LJUBIČIĆ, MASLINA; NINA SPICIJARIĆ 2008. Pridjevi mletačkoga podrijetla: prilagođenice i izvedenice. *Riječki filološki dani. Zbornik radova*, 7, Rijeka, 849–870.
- MALINAR, SMILJKA 2002.–2003. Italiano e croato sulla costa orientale dell'Adriatico. Dai primi secoli all'Ottocento (I). *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, XLVII–XLVIII, 283–310.
- MULJAČIĆ, ŽARKO 2003. O dvjema vrstama hrvatskih “pseudoromanizama”, *Filologija*, 40, Zagreb, 95–112.
- PFISTER, MAX; ANTONIO LUPIS 2001. *Introduzione all'etimologia romanza*. Caltanzaro: Rubbettino Editore.

- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU.
- SOČANAC, LELIJA 2004. *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri: s rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- VINJA, VOJMIR 1985. Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji I. *Čakavska rič*, 1, Split, 57–78.
- VINJA, VOJMIR 1985a. Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji II. *Čakavska rič*, 2, Split, 3–14.
- VINJA, VOJMIR 1986. *Jadranska fauna I–II. Etimologija i struktura naziva*. Split: JAZU, Logos.
- VINJA, VOJMIR 1987. Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji III. *Čakavska rič*, 1, Split, 3–41.
- VINJA, VOJMIR 1989. Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji IV. *Čakavska rič*, 1, Split, 3–34.
- VINJA, VOJMIR 1998. *Jadranske etimologije I (A–H). Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- VINJA, VOJMIR 2003. *Jadranske etimologije II (I–Pa). Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- VINJA, VOJMIR 2004. *Jadranske etimologije III (Pe–Ž). Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- VULETIĆ, NIKOLA 2006. Etimološke crtice o našem malakonimu *kûnjka* i varijantama. *Čakavska rič*, 1–2, Split, 185–191.
- VULETIĆ, NIKOLA 2006a. Dopune “Jadranskim etimologijama” Vojmira Vinje. Prvi prilog. *Croatica et Slavica Iadertina*, II, Zadar, 135–144.
- ZAMBONI, ALBERTO 1980. *Veneto 5. I dialetti del Veneto*. Pisa: Pacini editore.

Contributo etimologico allo studio dei prestiti veneziani nella parlata ciacava di Bogliuno

Riassunto

Il lavoro vuole essere un contributo etimologico allo studio dei prestiti veneziani nella parlata ciacava di Bogliuno d'Istria in quanto offre un'analisi etimologica e dialettologica di parole appartenenti al campo semantico del carattere, per lo più aggettivi e sostantivi, come supplemento ai dizionari etimologici croati di Skok e di Vinja. In base al materiale dialettologico manoscritto di Ivan Francetić e del suo *Dizionario delle parlate di Bogliuno*, abbiamo effettuato l'analisi sul campo per vedere, a distanza di cinquant'anni, se i venezianismi analizzati si sono conservati nella parlata di Bogliuno o sono stati rimpiazzati dai sinonimi croati.

Ključne riječi: etimologija, Istra, istromletačke posuđenice, Boljun, čakavski leksik

Key words: etymology, Istria, Istrovenetian loan-words, Boljun, Čakavian lexis